

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ФАКТІВ

Юридичними фактами визнаються обставини реального життя, з якими норми права пов'язують встановлення, зміну чи припинення правовідносин [1, 193].

Крім того, юридичні факти можуть бути охарактеризовані як такі обставини, що несуть у собі інформацію про стан суспільних відносин, які входять у предмет правового регулювання; ними виступають лише такі обставини, що прямо чи опосередковано зачіпають права та інтереси особи, суспільства, держави та соціально-публічних утворень [2, 30].

Не торкаючись тут дискусійних питань визначення поняття юридичних фактів, варто зазначити лише ту обставину, що, крім дефініції понять, важливе значення має їхня класифікація, оскільки саме вона дає можливість осягнути усе розмаїття того чи іншого правового феномена. Недаремно класифікації були улюбленим методологічним прийомом ще у давньоримських правознавців і зберігають свою популярність до теперішнього часу.

Варто зазначити, що питання класифікації юридичних фактів як окремо, так і у контексті дослідження категорії правовідносин вже були об'єктом наукових досліджень (праці О. О. Красавчикова, Г. Кикотя, О. І. Харитонової та ін.). Проте, оскільки класифікації юридичних фактів можливі за різними підставами, їх подальше дослідження зберігає науковий інтерес з теоретичної та практичної точок зору. Тому й розглянемо далі ті з них, які здаються найбільш значущими.

Зокрема, являє інтерес класифікація юридичних фактів залежно від характеру наслідків. За таким критерієм традиційно розрізняють правостановлюючі, правозмінюючі та правоприпиняючі юридичні факти. З існуванням правостановлюючих юридичних фактів пов'язане виникнення правовідносин; правозмінюючі факти тягнуть зміну вже існуючих правовідносин; із правоприпиняючими фактами закон пов'язує припинення вже існуючих правовідносин.

Проте така класифікація не враховує усі варіанти трансформацій правовідносин, наприклад можливість призупинення останніх, поновлення після призупинення тощо. Тому більш точним здається підхід до класифікації юридичних фактів за ознакою характеру наслідків, котрі настають внаслідок існування певних обставин, при якому вони можуть бути поділені не на три, а більше видів:

1) юридичні факти, що встановлюють право. З їх існуванням пов'язане виникнення правовідносин. Наприклад, договір найму житла є основою виникнення прав і обов'язків щодо користування відповідним житлом (ст. 810 ЦК України);

2) юридичні факти, що змінюють право. Наявність цих фактів спричиняє зміну правовідносин, що вже існують. Прикладом може служити договір міни (ст. 713 ЦК України);

3) юридичні факти, що припиняють право. Це такі обставини, наявність яких спричиняє припинення правовідносин, що вже існують. Наприклад, конфіскація позбавляє особу права власності на майно (ст. 354 ЦК України);

4) юридичні факти, що перешкоджають виникненню або трансформації права. Це обставини, наявність яких зумовлює правову неможливість виникнення, зміни, припинення тощо правовідносин. Наприклад, таким «перешкоджаючим» фактом є перебування у близькій спорідненості, що виключає можливість укладення шлюбу (ст. 26 СК України);

5) юридичні факти, що призупиняють право. Наприклад, зупинення позовної давності у випадках, передбачених ст. 263 ЦК України;

6) юридичні факти, що поновлюють право. До них належать обставини, наявність яких спричиняє відновлення прав, що існували раніше. Наприклад, у разі появи особи, оголошеної небіжчиком, суд скасовує відповідне рішення, і така особа може зажадати від інших суб'єктів повернення майна, що належить їй (ст. 48 ЦК України). У цьому випадку відновлення права власності пов'язане з двома обставинами: а) появою особи, оголошеної небіжчиком (померлою), б) скасуванням судом рішення про оголошення особи померлою.

За ознакою галузевої приналежності юридичні факти можна поділити на:

1) приватноправові (мають місце у галузі приватного права — цивільного, сімейного, трудового тощо);

2) публічно-правові (мають місце у галузі публічного права — адміністративного, кримінального, фінансового і т. ін.);

За ознакою пов'язаності правових наслідків з існуванням певного явища або з його відсутністю можна розрізнити юридичні факти:

1) позитивні (їх наявність необхідна для виникнення правовідносин. Наприклад, договір є підставою виникнення зобов'язальних договірних правовідносин);

2) негативні (їх наявність перешкоджає виникненню правовідносин. Наприклад, наявність близьких родинних стосунків є перешкодою виникненню шлюбних правовідносин).

За ознакою вимог спеціального (формального, документального) закріплення юридичні факти можна поділити на:

1) суворо формалізовані (договори із спеціально застережною у законодавстві формою; правочини, що нотаріально посвідчуються; процесуальні документи тощо);

2) неформалізовані (конклюдентні дії; усні домовленості; договори у простій письмовій формі, що укладаються на бажання сторін, і т.п.);

За ознакою важливості для динаміки правовідносин можна розрізнити юридичні факти:

1) головні (найбільш повно відображають наміри сторін) або вказані у законодавстві як головні. Наприклад, основний договір, факт завдання шкоди тощо;

2) підлеглі або ж другорядні (усі інші обставини, що є юридично значимими для виникнення та трансформації правовідносин. Наприклад, додатковий договір про приєднання до основного договору; заповідальні розпорядження у заповіті та ін.).

Зазначений перелік класифікацій юридичних фактів, звісно, не є вичерпним і припускає поділ та групування останніх й за іншими ознаками (наприклад, на прості та складні; на матеріальні, процедурні та процесуальні тощо). Поряд зі «звичайними» юридичними фактами можна також виокремити «факти-правовідносини», сутність яких полягає в тому, що для виникнення, припинення тощо одного правового відношення юридичне значення має існування (чи відсутність) іншого правового відношення. Так, для виникнення аліментних правовідносин чоловік та жінка мають перебувати у шлюбі (ст. 75 СК України), якщо тільки не йдеться про обставини, передбачені ст. 91 СК України.

Проте, зазначивши можливість найрізноманітніших класифікацій юридичних фактів, головну увагу доцільно приділити класифікації юридичних фактів залежно від наявності та характеру вольового елемента, тобто значення волі суб'єкта права для виникнення, припинення або трансформації правовідносин, котра є найбільш поширеною у вітчизняній юриспруденції.

Відповідно до цього критерію, як у загальній теорії права, так і в окремих галузях права, розрізняють дві великі групи юридичних фактів: дії та події [3, 232; 4, 60; 5, 79; 6, 82], іноді згадуючи при цьому ще одну групу юридичних фактів такого ж рівня — юридичні стани [7, 385].

(Слід зазначити, що при такій класифікації юридичних фактів деякі автори ведуть мову не про «дії», а про «діяння», підкреслюючи при цьому, що останні охоплюють як дії, так і бездіяльність [8, 459]. Такий підхід, звісно, можливий, однак не має істотного практичного значення, оскільки у літературі поняття «дії» зазвичай вживається у широкому значенні, як синонім «поводження», охоплюючи, таким чином, і бездіяльність у її побутовому значенні).

Відрізняється певною оригінальністю підхід до класифікації юридичних фактів, одним з критеріїв якої є «вольовий момент», запропонований Г. Кикотем, котрий вважає, що класифікацію юридичних фактів можна поділити на три взаємозалежних принципи. За першим принципом — «вольовий» критерій — всі юридичні факти поділяються на події і дії; за другим принципом дії поділяються на правомірні та неправомірні. Відповідно до третього принципу правомірні дії поділяються на юридичні вчинки і юридичні акти [2, 30].

Проте, попри її оригінальність, така концепція викликає заперечення. По-перше, неясно, що мається на увазі, коли пропонується «класифікацію юридичних фактів поділити на три взаємозалежних принципи». Термін «принцип» має в теорії права своє достатньо чітке значення [9, 16–17], яке не узгоджується із запропонованим тлумаченням. У зв'язку з цим можна припустити, що маються на увазі критерії поділу, які чомусь іменуються «принципи». По-друге, запропоновані критерії («принципи») недостатньо відповідають вимогам єдності класифікації, які мають бути витримані, якщо йдеться про єдину систематизацію, котра, очевидно, мається на увазі у даному випадку. Нарешті, залишається відкритим питання про те, в чому ж власне полягає сутність і специфіка запропонованих «принципів», без з'ясування чого не можна сподіватися на довершеність запропонованої класифікації юридичних фактів.

З цих міркувань здається доцільним дотримуватися первісного поділу юридичних фактів за вольовим критерієм на:

- 1) дії, тобто обставини, що залежать від волі людини, і
- 2) події — обставини, які виникають та існують незалежно від волі людини і невідвладні їй. Останні мають юридичне значення у випадках, коли вказані у актах законодавства або договорі як такі, що породжують правові наслідки.

Події у літературі класифікують за різними ознаками: за походженням — природні (стихійні) і залежні у своєму генезисі від буття та діяльності людини (соціальні); залежно від повторюваності події — унікальні й повторювані (періодичні); за тривалістю — моментальні (події) і тривалі у часі (процеси); за кількістю учасників — персональні, колективні, масові; останні — на події з визначеною і з невизначеною кількістю осіб, що беруть у них участь; за характером наслідків, що настали, — на події оборотні та необоротні тощо [2, 32].

Що стосується дій, то вони, у свою чергу, поділяються на:

- 1) правомірні, тобто такі, що не суперечать нормам права дії, дозволені або прямо не заборонені нормами права;
- 2) неправомірні (правопорушення, делікти).

Правомірні дії є різновидом правомірної свідомої поведінки, яка своїм вольовим характером відрізняється від інших проявів існування особи (рефлексів, інстинктів тощо).

Оскільки у суспільстві на поведінку людини поміж різних факторів впливає право, то, роблячи ті чи інші вчинки, вона співвідносить свої дії з вимогами правових норм, після чого виконує розпорядження останніх або порушує їх. Саме залежно від результатів вибору особи йдеться про її правомірну поведінку або про правопорушення. При цьому правомірна поведінка й правопорушення співвідносяться одне з одним як протилежності. І саме як протилежності вони, по-перше, існують в органічному взаємозв'язку, тобто з необхідністю припускають одне одного, а по-друге, перебувають у стані «змагання», тобто полярного розходження, що визначає динаміку їхньої взаємодії. Тому правомірна поведінка і правопорушення в юридичній літературі нерідко характеризуються як парні категорії: правомірна поведінка може мати сенс лише позаяк існує правопорушення і, навпаки, правопорушення як правова категорія існує тому, що існує правомірна поведінка [10, 482].

Втім слід зазначити, що розмежування правомірної поведінки й правопорушення, виокремлення тільки цих двох категорій не зовсім точно відображає оцінку вчинків людини через призму права. Як слушно зазначається іноді в літературі [11, 331; 12, 524], правові норми передбачають три основних варіанти поведінки людини: правомірну, неправомірну та юридично байдужу.

У принципі, юридично байдужа поведінка з формально-юридичної точки зору також може бути охарактеризована як правомірна — адже людина в цьому випадку не порушує норми права, не виходить за межі, окреслені законом, не порушує правових розпоряджень. Однак можливе й розмежування юридично байдужої та правомірної поведінки. Особливо, коли необхідно точніше співвід-

нести поведінку особи з правовими розпорядженнями, по-перше, і з її ставленням до соціальних норм взагалі, по-друге.

На цьому підґрунті у найпростішому вигляді правомірна поведінка може бути визначена як поведінка людей, що відповідає (не суперечить) вимогам правових норм. Однак у більшості випадків фахівці у галузі теорії права уникають абстрактних визначень цієї категорії, зосереджуючи увагу на окремих її ознаках, а також характеризуючи останню за допомогою різноманітних класифікацій. Так, правомірну поведінку характеризують як явище суспільно корисне, спрямоване на задоволення державних, суспільних і особистих інтересів, яке позитивно оцінюється суспільством і державою [13]. При цьому звертається увага на те, що правомірна з погляду права поведінка людей може досягатися і без допомоги правових засобів. Тобто вона може бути об'єктивно правомірною і не має значення чи усвідомлював суб'єкт тієї чи іншої діяльності того, що він діє правомірно чи ні. Незнання особою того, що вона діє правомірно, не впливає на правову оцінку її вчинків як суспільно корисних, бажаних для суспільства [10, 483].

Найбільш повна характеристика правомірної поведінки звичайно відбувається у процесі її класифікації за різними підставами. Причому у процесі розвитку теорії права ці класифікації ускладнюються і поділ проводиться за все більшим числом критеріїв.

Так, наприклад, наприкінці сімдесятих років минулого століття у літературі пропонувалася класифікація правомірної поведінки лише за одним критерієм (характер мотивації поведінки особи), відповідно до якого розрізнялися:

- 1) правомірна поведінка, заснована на глибоко усвідомленому переконанні особи в необхідності права і свідомому виконанні всіх правових розпоряджень;
- 2) правомірна поведінка, заснована на конформістському ставленні особи, підпорядкуванні її правовим розпорядженням не за переконанням, а тому, що «так чинять всі»;
- 3) правомірна поведінка, що відповідає нормам права, але як наслідок застосування до суб'єкта мір державного впливу. До цього ж виду правомірної поведінки відносили вчинки, зроблені через страх перед загрозою застосування примусових заходів державного впливу [11, 334].

Останнім часом пропонується класифікація правомірної поведінки за іншими критеріями, відповідно до яких, зокрема, розрізняються:

- 1) залежно від характеру юридичних фактів — юридичні вчинки й індивідуальні акти, правостворюючі, правозастосовчі, правоприпиняючі тощо дії;
- 2) залежно від характеру реалізації норм права — дотримання, виконання, використання і правозастосування;
- 3) залежно від зовнішньої форми вираження — дії і бездіяльність;
- 4) залежно від змісту правовідносин — здійснення суб'єктивних прав, законних інтересів суб'єктів, виконання обов'язків;
- 5) залежно від способу детермінації — активна, зумовлена внутрішніми причинами, і пасивна, відповідно зовнішнім обставинам;
- 6) залежно від способу формування в текстах правових документів — прямо чи опосередковано передбачена правовими нормами;

7) залежно від характеристики суб'єктів — індивідуальна і колективна, службова, професійна та ін. [1, 200; 14, 237].

Правомірні дії можливо також розрізняти за суб'єктами (дії громадян, організацій, держави); за юридичною спрямованістю (юридичні акти, юридичні вчинки, результативні дії); за галузевою приналежністю (матеріально-правові, процесуальні); за способом здійснення (особисто, через представника); за способом вираження і закріплення (мовчання, жести, документи) та ін.

Що ж стосується неправомірних дій (правопорушень, деліктів) як юридичних фактів, то вони характерні тим, що можуть бути тільки такими, що створюють правовідносини, у деяких випадках — такими, що змінюють їх, або такими, що перешкоджають виникненню правовідносин, але ніколи не бувають такими, що припиняють правовідносини, або такими, що поновлюють права і обов'язки.

Неправомірні дії підрозділяють:

- 1) за ступенем суспільної небезпеки (проступки, злочини);
- 2) за суб'єктами (дії індивідів, організацій);
- 3) за об'єктами (правопорушення, що порушують особисті немайнові права особи; правопорушення, що порушують майнові права особи; правопорушення у сфері економіки; правопорушення проти суспільної безпеки і суспільного порядку тощо);
- 4) за галузями права (карні, адміністративні, цивільні, трудові та ін.);
- 5) за формою провини (навмисні, необережні);
- 6) за мотивами (безмотивні, хуліганські, корисливі та ін.).

На тлі цього розмаїття класифікацій, котрі слід визнати все ж таки допоміжними, на особливу увагу заслуговує подальший поділ правомірних дій на види залежно від ступеня наявності вольового критерію.

Зокрема, у юридичній літературі поширена точка зору, згідно з якою правомірні дії можуть бути поділені на:

- 1) юридичні акти (дії суб'єктів права, що спеціально спрямовані на встановлення, зміну, припинення тощо правовідносин);
- 2) юридичні вчинки (дії, що спеціально не спрямовані на встановлення юридичних наслідків, але породжують їх внаслідок прямої вказівки закону) [15, 27; 16, 374].

Залежно від характеристики суб'єктів, що вчиняють дії, юридичні акти можуть бути поділені на:

- а) акти суб'єктів приватного права;
- б) акти суб'єктів публічного права (акти законодавства, адміністративні акти, судові акти — рішення, постанови, ухвали тощо).

Специфічним видом правомірних дій (актів), що породжують права і обов'язки, є адміністративні акти (акти управління), які видаються органами влади або місцевого самоврядування. Акт управління породжує адміністративні правовідносини між органом, що видав акт, і особами, яким цей акт адресований. Інші відносини (наприклад, цивільні), засновані на цьому акті, складаються між особами, котрим цей акт адресований.

Актами законодавства — юридичними фактами визнаються нормативні акти,

котрі безпосередньо передбачають виникнення, припинення, трансформацію правовідносин.

У випадках, встановлених актами законодавства, права та обов'язки можуть виникати з рішення суду, котре за своєю сутністю також є актом публічного права. Рішення суду може бути таким, що встановлює правовідносини (визнання права власності за особою); таким, що припиняє правовідносини (визнання правочину недійсним); таким, що змінює правовідносини (рішення про примусовий обмін житлового приміщення); таким, що призупиняє правовідносини (рішення про визнання особи недієздатною); таким, що поновлює правовідносини (скасування рішення про визнання особи недієздатною), та ін.

Інший вид правомірних дій — юридичні вчинки, які можуть бути диференційовані залежно від «питомої ваги» в них вольового елемента [17, 80].

Так, у деяких випадках наявність волі суб'єкта (а отже, і наявність у нього дієздатності) не має жодного значення; в інших — виникнення чи зміна правовідносин залежить від дієздатності особи.

З урахуванням цієї обставини пропонувалося виділяти особливий вид юридичних дій, що не є ані угодами, ані юридичними вчинками [18, 41].

Однак такий підхід, будучи принципово вірним, разом з тим не давав відповіді на запитання, якою є суть згаданого «особливого виду юридичних дій». Тому більш виправданим при характеристиці юридичних вчинків здається розрізняти: 1) вчинки вольові і 2) вчинки невольові.

Вольові юридичні вчинки здійснюються суб'єктом права за наявності у нього волі (бажання) діяти певним чином, тобто усвідомлено, навмисно, однак без спеціального наміру створити для себе або інших осіб юридичні права й обов'язки. Разом із тим такі свідомі, вольові дії породжують певні правовідносини, передбачені нормами права, незалежно від наявності відповідного наміру на їх встановлення у особи, що діяла. Цим моментом вольові юридичні вчинки суттєво відрізняються від односторонніх правочинів. Характерною ознакою таких вольових вчинків є намір особи діяти тим чи іншим способом, без чого правовідносини, передбачені нормою права, не виникають. Тому суб'єктом правовідносин, що виникають на підставі вольових юридичних вчинків, може бути тільки дієздатна особа.

Виокремлення невольових юридичних вчинків ґрунтується на припущенні, що воля особи, яка їх вчинила, взагалі не має значення: вже сам факт вчинення дій внаслідок прямого припису норми права спричиняє виникнення певних правовідносин.

Завершуючи цю спробу класифікації юридичних фактів, варто згадати про те, що в загальній теорії права також зверталось увагу на доцільність розрізнення реальних юридичних фактів та уявних юридичних фактів (фактів, які припускаються, тобто правових презумпцій). При цьому правові презумпції визначаються як припущення про наявність або відсутність певних обставин (юридичних фактів), котре може спричинити виникнення, трансформації або припинення правовідносин (наприклад, презумпція добросовісності володіння майном особою, у якої це майно знаходиться, презумпція невинності тощо) [19, 85].

Разом із тим варто зазначити, що правові презумпції поряд з юридичними фікціями (котрі тлумачаться як обставини, що не існують, але за допомогою встановленої законом процедури можуть бути визнані такими, що існують, — наприклад, оголошення особи такою, що померла) деякими авторами розглядаються як особлива, специфічна категорія, так звані «квазіфакти». При цьому квазіфакти характеризують як такі, що на відміну від реальних явищ дійсності, являють собою ті життєві ситуації, котрі можуть мати місце у майбутньому, але можуть і не настати, тобто мають вірогідний характер [7, 385].

Перша з наведених позицій здається більш точною, оскільки запровадження категорії «квазіфакти» саме по собі мало що дає. Адже за наявності вказівки закону і дотримання необхідної процедури обставини, що припускаються, набувають значення «повноцінних юридичних фактів», що спричиняють виникнення, трансформації або припинення відповідних правовідносин.

Разом із тим варто зазначити, що перелік уявних фактів (точніше їх називати «юридичні факти, що припускаються») не слід обмежувати лише правовими презумпціями. До таких фактів мають бути віднесені також згадані вище юридичні фікції, і такі правові феномени, як аналогія закону та аналогія права, котрі також ґрунтуються на припущеннях про наявність або можливість певних обставин, встановленні подібності норм права тощо, а відтак спричиняють виникнення, трансформації або припинення певних правовідносин.

Запропоновані вище класифікації юридичних фактів, звісно, не претендують на вичерпність, але, як здається, можуть бути матеріалом для подальших дискусій у цій галузі.

Література

1. Загальна теорія держави і права / За ред. В. В. Копейчикова. — К.: Юрінком Інтер, 1997.
2. Кикоть Г. Проблема класифікації юридичних фактів у сучасній теорії права // Право України. — 2003. — № 7. — С. 30.
3. Теорія держави і права: Навч. посіб. / За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. — К.: Юрінком Інтер, 2002.
4. Адміністративне право України: Підручник / За заг. ред. С. В. Ківалова. — О.: Юрид. л-ра, 2003.
5. Харитонов С. О., Сапіяхметова П. О. Цивільне право України — К.: Істина, 2003.
6. Красавчиков О. А. Юридические факты в советском гражданском праве. — М.: Госюриздат, 1958.
7. Мухасев Р. Т. Теория государства и права: Учеб. для вузов. — М.: ПРИОР, 2001.
8. Вишневский А. Ф., Горбатов Н. А., Кучипский В. А. Общая теория государства и права. — М.: Амалфея, 2002.
9. Колодій А. М. Принципи права України. — К.: Юрінком Інтер, 1998.
10. 70 лет советского государства и права / Под ред. А. И. Королева, Ю. К. Толстого, Л. С. Явича. — Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1987.
11. Проблемы теории государства и права / Под ред. С. С. Алексеева. — М.: Юрид. лит., 1979.
12. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. П. И. Матузова и А. В. Малько. — М.: Юристъ, 1997.
13. Кудрявцев В. П., Малейн П. С. Закон и пределы правомерного поведения // Советское государство и право. — 1980. — № 10. — С. 31–38.
14. Загальна теорія держави і права: Навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; За заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. — К.: Юрінком Інтер, 2002.
15. Исаков В. Б. Юридические факты в советском праве. — М.: Юрид. лит., 1984.

16. Теория государства и права: Учеб. для юрид. вузов / Под общ. ред. А. С. Пиголкина. — М.: Городец, 2003.
17. Цивільне право України: Підручник / Є. О. Харитонов, Н. О. Сапіяхметова. — К.: Істина, 2003.
18. Агарков М. М. Понятие сделки по советскому гражданскому праву // Советское государство и право. — 1946. — № 3-4.
19. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: Павч. посіб. — 5-те вид., зі змінами. — К.: Атіка, 2001.

УДК 347.426.6

Т. С. Ківалова

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗМЕЖУВАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ ТА ДЕЯКИХ ІНШИХ НЕДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Проблема відшкодування шкоди постає у кожному випадку завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди (п. 3 ч. 2 ст. 11 ЦК України).

Разом із тим норми відшкодування шкоди, передбачені главою 82 ЦК України, є лише одним із правових інститутів, що опосередковують відносини. У зв'язку з цим виникає необхідність розмежування вказаних зобов'язань та суміжних інститутів, пов'язаних з компенсацією недовірної шкоди, до яких, на нашу думку, належать зобов'язання, що виникають внаслідок створення загрози життю, здоров'ю майну фізичної особи або майну юридичної особи, і зобов'язання, що виникають внаслідок набуття, збереження майна без достатньої правової підстави. Слід зазначити, що хоча до окремих аспектів розмежування зазначених зобов'язань зверталися вітчизняні та зарубіжні цивілісти (наприклад, Ю. К. Толстой, В. О. Рясенцев, І. Є. Берестова, Г. В. Єрьоменко, В. А. Чернат та ін.), але жодним із згаданих авторів не проводився комплексний аналіз усієї сукупності зобов'язань, про які йдеться, що й зумовлює актуальність дослідження відповідної проблематики.

Об'єднують згадані вище зобов'язання декілька спільних принципово важливих рис. По-перше, це те, що усі вони є недовірними, тобто виникають не на підставі домовленості учасників цивільних відносин (договору), а внаслідок наявності обставин, прямо вказаних у законі. У зв'язку з цим при визначенні прав та обов'язків суб'єктів відповідних відносин застосовується не диспозитивний, а імперативний метод правового регулювання. По-друге, зазначені зобов'язання є за своєю сутністю охоронними правовідносинами, спрямованими на захист суб'єктивних цивільних прав учасників цивільних відносин. По-третє, виникнення усіх недовірних охоронних зобов'язань безпосередньо або опосередковано пов'язане із фактом завдання (виникнення) шкоди, внаслідок чого змістом цих зобов'язань є права та обов'язки, пов'язані з ліквідацією негативних наслідків завдання шкоди, які настали для потерпілого.

Разом із тим між ними існують суттєві відмінності. При цьому якщо спільні риси більшою чи меншою мірою стосуються усіх недовірних охоронних зо-